

a wieloma współczesnymi wyzwaniami, wynikającymi z procesów globalizacji, które co najmniej powiększają subtelność wyznawców Chrystusa w stosunku do innych wierzących.

o. Andrzej Napiórkowski OSPPE
Kraków

Janusz Bujak, *Dialog katolicko-prawosławny w latach 2005–2015*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, ss. 227

W 2016 roku ukazała się książka Janusza Bujaka pt. *Dialog katolicko-prawosławny w latach 2005–2015*. Autor publikacji jest katolickim duchownym oraz pracownikiem naukowo-dydaktycznym Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. W latach 1994–1999 odbył studia specjalistyczne z zakresu teologii dogmatycznej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, które uwieńczył obroną pracy doktorskiej. Dziewięć lat później uzyskał stopień doktora habilitowanego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Obecnie jest członkiem m.in. Towarzystwa Teologów Dogmatyków. Zainteresowania naukowe J. Bujaka koncentrują się wokół eklezjologii, dialogu ekumenicznego oraz antropologii religii i etyki. Recenzowana praca szczecińskiego dogmatyka bez wątpienia stanowi owoc badań prowadzonych szczególnie w obrębie ekumenizmu.

Publikacja *Dialog katolicko-prawosławny w latach 2005–2015* porusza problematykę rozmów pomiędzy Kościołem katolickim a Cerkwią prawosławną od początku pontyfikatu Benedykta XVI aż do czasów papieża Franciszka. Autor we *Wprowadzeniu* zauważył, że początków dialogu katolicko-prawosławnego należy upatrywać nie w wydarzeniu II Soboru Watykańskiego, lecz już w czasach Piusa XII, gdy Angelo Roncalli, jako legat papieski przebywał w Bułgarii i Istambule. To dzięki tym doświadczeniom możliwe było głębsze poznanie Kościoła prawosławnego oraz rozpoczęcie rozmów ekumenicznych w okresie przedsoborowym i posoborowym. Kolejni papieże, czyli Paweł VI oraz Jan Paweł II, kontynuowali wysiłek inicjatora ostatniego soboru. J. Bujak podkreślił, że „celem niniejszego opracowania jest ukazanie dynamiki relacji katolicko-prawosławnych w latach 2005–2015, a więc w okresie, w którym Międzynarodowa Komisja Mieszana na nowo podjęła swoją działalność” (s. 15).

Autor w celu udzielenia odpowiedzi na postawiony problem podzielił swoją pracę na cztery rozdziały. Pierwszy z nich, a zarazem najdłuższy, dotyczy poszczególnych etapów dialogu katolicko-prawosławnego prowadzonego w ramach Międzynarodowej Komisji Mieszanej w latach 2005–2015 (s. 17–113). Taka cezura czasowa jest niezwykle istotna, biorąc pod uwagę ochłodzenie wzajemnych relacji obu Kościołów w ostatnich latach pontyfikatu Jana Pawła II. Rozdział podzielony

jest na dziewięć głównych podrozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy przygotowań, uczestników, przebiegu oraz głównych tematów sesji plenarnej Międzynarodowej Komisji Mieszanej w Belgradzie we wrześniu 2009 roku. Autor podkreślił, że „po wyborze Benedykta XVI na Stolicę Piotrową, strona prawosławna uznała, że należy dać sygnał gotowości do podjęcia na nowo dialogu teologicznego” (s. 17). Jego tematem była synodalność oraz autorytet w Kościele. Cenną pomocą dla czytelnika jest szczegółowe przedstawienie schematu wypracowanego dokumentu. Jednocześnie autor zaznaczył, że schemat ten nie został przygotowany niejako od zera, lecz stanowił już przedmiot rozmów w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku.

Drugi podrozdział ukazuje przebieg sesji plenarnej w Rawennie w październiku 2007 roku oraz wypracowany podczas niej dokument zatytułowany *Konsekwencje eklezjologiczne i kanoniczne sakramentalnej natury Kościoła. Komunia kościelna, koncylialność i autorytet*. J. Bujak klarownie wyliczył uczestników sesji zarówno po stronie katolickiej, jak i prawosławnej. Należy zauważyć, że autor nie przemilczał także osób nieobecnych, ale rzetelnie podał nazwiska teologów, którzy z różnych powodów nie wzięli udziału w spotkaniu. Jest to istotne, zważywszy na to, że każdy dokument odzwierciedla nie tylko tematykę rozmów, lecz nosi w sobie również ślady jego twórców. Autor, prezentując dokument z Rawenny, wskazał i omówił poszczególne ważne tematy poruszone w nim, tj. synodalność, autorytet, prymat biskupa rzymskiego oraz teologię Kościołów lokalnych. Z punktu widzenia katolickiego ekumenisty ważne jest stwierdzenie, że „prawosławni teologowie nie ukrywają, że dla ich Kościołów możliwe jest zaakceptowanie prymatu biskupa Rzymu wyłącznie jako jednego z pięciu patriarchatów Pentarchii [...], nie zaś jako Następcy świętego Piotra i Wikariusza Chrystusa” (s. 49). W tym miejscu autor dokonał na kilku stronicach systematyzacji i prezentacji prawosławnego stanowiska wobec prymatu biskupa rzymskiego.

Trzeci podrozdział poświęcony został spotkaniu komisji koordynacyjnej w Elounda na Krecie w 2008 roku. Celem tego spotkania było przygotowanie dokumentu roboczego na temat prymatu papieskiego. Także w tym miejscu J. Bujak szczegółowo wyliczył członków delegacji katolickiej oraz prawosławnej.

W kolejnej części pierwszego rozdziału autor, podobnie jak w poprzednich, ukazał tematykę, uczestników i zrelacjonował przebieg spotkania w Pafos na Cyprze. Na uwagę zasługuje także to, że w publikacji szeroko ukazywany jest nie tylko teologiczny dialog obu Kościołów, lecz także modlitewne spotkania, np. uczestnictwo delegacji katolickiej w Boskiej Liturgii oraz strony prawosławnej w katolickiej Eucharystii. Autor recenzowanej pracy w piątym podrozdziale oddał głos samej Międzynarodowej Komisji Mieszanej, umieszczając tekst dokumentu roboczego o roli biskupa rzymskiego w kościelnej komunii.

Szósta część pierwszego rozdziału ukazuje kontekst spotkania mieszanej komisji w Wiedniu we wrześniu 2010 roku. J. Bujak, wskazując na podejmowaną tematykę, czyli rozumienie prymatu biskupa Rzymu, stwierdził, że „opracowano projekt, zgodnie z którym komisja miała zająć się przede wszystkim okresem

pierwszego tysiąclecia, kiedy chrześcijanie Wschodu i Zachodu byli zjednoczeni” (s. 86). Podobnie jak przy omawianiu poprzednich spotkań autor wskazał na członków komisji, jednakże tę część pracy opatrzył także reakcjami na sesję w Wiedniu, pozwalając czytelnikowi nie tylko na zapoznanie się z tematyką, lecz także z eklezjalnym odbiorem prowadzonych dyskusji.

Kolejno J. Bujak w podobny sposób zaprezentował spotkania robocze w Rethymno, Rzymie i Paryżu. W ósmej części pierwszego rozdziału czytelnik ma okazję zaznajomić się z przebiegiem oraz owocami spotkania w Ammanie we wrześniu 2014 roku. Punktem zamykającym pierwszy rozdział jest sprawozdanie ze spotkania komitetu koordynacyjnego w Rzymie w 2015 roku.

Rozdział drugi stanowi swoistą antologię tekstów ukazujących spory o dialog ekumeniczny w łonie samego prawosławia (s. 115–170). Na ponad pięćdziesięciu stronach czytelnik ma okazję zapoznać się z najbardziej reprezentatywnymi stanowiskami Cerkwi prawosławnej. J. Bujak trzeźwo stwierdził na samym początku, iż „po roku 2006, wraz z postępem w dialogu katolicko-prawosławnym, po stronie prawosławnej pojawiło się wiele głosów krytycznych na temat dialogu ekumenicznego z Kościołem rzymskokatolickim” (s. 115). Jednakże uczciwie trzeba przyznać, że komentarz autora w drugim rozdziale niniejszej pracy został ograniczony do minimum. W zamian J. Bujak oddał głos m.in. Bartłomiejowi I, Dimitriosowi Tselengidis oraz Świętemu Synodowi Kościoła Grecji. Jednym z bardziej interesujących tekstów jest *Wyznanie wiary przeciwko ekumenizmowi*, którego sam tytuł może razić katolickie „pobożne uszy”, niejednokrotnie przyzwyczajone już do uprawianego przez Kościół na szeroką skalę ekumenizmu. Bez wątpienia do zdań kontrowersyjnych należy stwierdzenie, że Cerkiew obwieszcza, „że rzymski katolicyzm jest łonem herezji i błędów” (s. 121), spośród których na czele stoi prawda o *Filioque*, a także prymat i nieomylność papieża, używanie niekwaszowanego chleba w czasie liturgii, „ogień Czyścica, niepokalane poczęcie Bogarodzicy, stworzona Łaska, kupowanie rozgrzeszenia” (s. 122). Prawosławni zwrócili uwagę także na zmianę oraz niszczenie starożytnej liturgii, m.in. poprzez tańce oraz wprowadzanie nowych instrumentów. Także reszta tekstów wyraża sprzeciw lub co najmniej rezerwę wobec dialogu ekumenicznego z Kościołem rzymskokatolickim.

Na zakończenie drugiego rozdziału J. Bujak próbuje znaleźć odpowiedź na pytanie o genezę antyekumenicznego nastawienia wielu duchownych i wiernych Cerkwi prawosławnej. Pantelis Kalaitzidis, a za nim autor publikacji, wskazuje z jednej strony na wielką rolę, jaką odegrało prawosławie na początku XX wieku w rozwoju działalności ekumenicznej. Wymienia w tym miejscu chociażby encykliki patriarchów Konstantynopola, w których apelowali oni o jedność chrześcijan. Z drugiej strony powodem trudności w dialogu z prawosławnymi jest brak jednego stanowiska Cerkwi, ponieważ pomimo wielu proekumenicznych postaw „środowiska monastyczne i duchowieństwo prezentują nieufną, a często otwarcie wrogą postawę wobec dialogu ekumenicznego” (s. 165). Jest to spowodowane dwojakim językiem Cerkwi: otwartym *ad extra* oraz *ad intra* zachowawczym

i wrogim ekumenizmowi. Jednocześnie na zakończenie drugiego rozdziału J. Bujak skonstatował, że „należy zakończyć tę szkodliwą działalność prawosławnych aja-tollahów, którzy uważają się za gwarantów prawosławia i punktem odniesienia dla wszystkich, kiedy jednocześnie oskarżają papieża Rzymu o to, że chce narzucić prymat i powszechną jurysdykcję. Czynią właśnie to, co potępiają u innych, zachowując się jak kolegium Starszych, jak magisterium najbardziej oświeconych ojców duchownych!” (s. 170). W tym miejscu autor dał wyraz naukowej odwadze, która domaga się porzucenia pewnego ekumenicznego konformizmu, obawiającego się konfrontacji kosztem wypracowanych dokumentów.

Trzeci rozdział recenzowanej pracy stanowi prezentację sporu o rozumienie prymatu w Kościele prawosławnym (s. 171–191). J. Bujak w pierwszym punkcie ukazał koncepcję prymatu według Patriarchatu Moskiewskiego. Autor jako tło swoich badań obrał konflikt na linii Moskwa – Konstantynopol, który rozwinął się szczególnie „po zakończeniu spotkania w Rawennie, które delegacja moskiewska opuściła, oficjalnie na znak protestu wobec przedstawicieli Kościoła Estonii” (s. 171). W tym miejscu publikacji czytelnik ma okazję zapoznać się z genezą oraz przebiegiem zaostrzającego się konfliktu pomiędzy dwoma stronami – Moskwą i Konstantynopolem. W drugim oraz trzecim punkcie J. Bujak umieścił dwa stanowiska: Patriarchatu Moskiewskiego w kwestii prymatu na poziomie Kościoła powszechnego oraz odpowiedź Patriarchatu Ekumenicznego na stanowisko Patriarchatu Moskiewskiego. Oba dokumenty stanowią współczesny przykład dyskusji w łonie prawosławia, ponieważ datowane są na lata 2013 i 2014.

Czwarty, a zarazem ostatni rozdział omawianej pracy stanowi spojrzenie na dialog z Cerkwią prawosławną z katolickiej perspektywy. W tym rozdziale widoczny jest wyraźny podział na pontyfikat papieża Benedykta XVI oraz Franciszka. Pierwszy z wymienionych Następców Piotra w czerwcu 2010 roku udał się w podróż apostolską na Cypr. J. Bujak, oprócz omówienia spotkania ekumenicznego przed kościołem Hagia Kiriaki Chrysopolitissa oraz spotkania z prawosławnym arcybiskupem Cypru Chryzostosem II, umieścił w publikacji także długi fragment wypowiedzi Benedykta XVI w samolocie do dziennikarzy. Papież zauważył, że „dyskusja teologiczna jest fragmentem całości, jest ważnym aspektem jedności, ale należy do całości życia chrześcijańskiego, doświadczenia braterstwa, uczenia się siebie na nowo, co wymaga cierpliwości” (s. 194). Autorowi pracy udało się uchwycić z jednej strony ważną myśl Benedykta XVI, a z drugiej strony ukazać, że nie tylko dokumenty dialogu ekumenicznego, lecz także mniej oficjalne wypowiedzi papieskie dają obraz całego kontekstu rozmów katolicko-prawosławnych.

Trzeci podrozdział ukazuje stan ekumenicznych relacji z Kościołem prawosławnym za czasów papieża Franciszka. Z oczywistych powodów autor nie starał się dokonywać daleko idących podsumowań, ponieważ takie będą możliwe dopiero po zakończeniu obecnego pontyfikatu. Wskazał jednak na kilka okoliczności, które świadczą o kontynuowaniu dialogu. J. Bujak zaprezentował wspólną deklarację Franciszka oraz patriarchy Bartłomieja z 25 maja 2014 roku podpisanej z okazji

pięćdziesiątej rocznicy spotkania Pawła VI z Atenagorasem. Ważny punktem tej deklaracji jest stwierdzenie, że obie strony upatrują we wspólnym celebrowaniu Eucharystii głównego celu ekumenizmu. Na drodze do niej konieczne jest wspólne świadectwo i codzienna miłość wyrażana w wieloraki sposób. Obok tego spotkania w Ziemi Świętej autor zamieścił obszernie fragmenty przemówień Franciszka oraz Bartłomieja I. Wspomnił również o spotkaniu modlitewnym w Watykanie, a w kontekście apostołskiej wizyty w Turcji o modlitwie ekumenicznej i Boskiej Liturgii w patriarchalnym kościele św. Jerzego. Tekstem zamykającym trzeci rozdział jest wspólna deklaracja Franciszka i Bartłomieja I.

W zakończeniu niniejszej pracy J. Bujak stwierdził: „w tym momencie musi zostać postawiona najtrudniejsza kwestia w dialogu katolicko-prawosławnym – jakiego rodzaju autorytet powinien mieć Biskup Rzymu w zjednoczonym Kościele i w jaki sposób autorytet ten powinien być sprawowany?” (s. 209–210). Jednocześnie autor zauważył, że niezwykle trudnym zadaniem jest prognozowanie dalszego przebiegu dialogu katolicko-prawosławnego, a tym, co może bez wątplenia pomóc w dalszych wysiłkach, jest żarliwa i wytrwała modlitwa obu wspólnot.

Spojrzenie J. Bujaka na dialog katolicko-prawosławny jest świeżym i nowatorskim spojrzeniem na gruncie polskiej teologii. Praca, którą wykonał autor, ukazuje jego głębokie zaangażowanie w sprawę ekumenizmu, a także stanowi świadectwo doskonałego naukowego warsztatu. Nie sposób nie zaznaczyć pewnej odwagi J. Bujaka, który nie chce „ekumenizmu przemilczania” trudnych kwestii, lecz dialogu opartego na uczciwości i prawdzie. Czytelnik sięgający po książkę *Dialog katolicko-prawosławny w latach 2005–2015* bez wątpienia ma okazję do zapoznania się z najnowszymi osiągnięciami dialogu ekumenicznego pomiędzy chrześcijańskim Wschodem a Zachodem. Język omawianej publikacji jest komunikatywny nie tylko dla osób zawodowo zajmujących się teologią, lecz także dla tych, którzy poszukują odpowiedzi na pytanie: czym jest właściwie ekumenizm i jak go należy uprawiać? Kolejną mocną stroną tej pracy jest także przejrzysty układ treści i klarowność myśli. Na docenienie zasługuje metoda autora, który na wielu stronicach oddaje głos dokumentom oraz przedstawicielom obu Kościołów. Ze względu na cezurę czasową, którą obrał autor, niniejsze studium nie stanowi wyczerpującego kompendium wiedzy na temat ekumenicznych relacji Kościoła katolickiego z Cerkwią prawosławną. Po zakończeniu pontyfikatu papieża Franciszka możliwa jednak będzie kontynuacja badań J. Bujaka oraz szersze spojrzenie na wzajemne relacje.

W rezultacie należy stwierdzić, że recenzowana praca stanowi jedną z najlepszych publikacji poświęconych naukowemu ekumenizmowi. W świetle przywołanych argumentów książka J. Bujaka zasługuje na lekturę i jest pozycją godną polecenia szerszemu gronu chrześcijan, nie tylko katolików, ale także m.in. prawosławnych, którzy pragną pogłębić swoją wiarę oraz poznać teologiczne dziedzictwo obu Kościołów.

Paweł Beyga